

Kırâat-i ‘Aşereye Göre Basra ve Şam Kırâatlerinde İmale ve Dil Bilimsel Analizi*

Şeyda Atmaca

[0000-0001-9152-8967 | satmaca@cu.edu.tr](mailto:satmaca@cu.edu.tr)

Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kırâat İlmî Anabilim Dalı, Adana, Türkiye

ROR ID: [05wxkj555](https://orcid.org/05wxkj555)

Öz

İslamî ilimler içerisinde önemi haiz olan ilimlerden birisi de Kur'an-ı Kerim ve kırâat ilmidir. Zira kırâat ilmi içerisinde barındırdığı pek çok mesele ile ön plana çıkmaktadır. Bu meseleler tarih boyunca çeşitli eserler ve çalışmalarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu anlamda Kur'an tarihi, tecvit ve kırâat ile ilgili hususlar incelemeye tabi tutulmuş ve modern dönem çalışmalarına da konu teşkil etmiştir. Ancak kırâat ilminin ihtiva etmiş olduğu meseleler göz önüne alındığında üzerinde yeteri kadar durulmayan konuların da olduğu tespit edilmiştir. Bu meselelere öncelik verildiğinde anlaşılmasında ve uygulanmasında güçlük çekilen bazı kâidelerin olduğu görülmüştür. Bunların başında ise imale bahsinin geldiği anlaşılmıştır. Bu özel durumuna binaen imale bahsinin modern dönem kırâat ilmi çalışmalarına dahil edilerek detaylıca açıklanmasının gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu anlamda makalemizde kırâat ilmi içerisinde yer alan ve uygulanma usulüyle farklılık arz eden imaleden bahsedilecektir. Usul ihtilaflarına dahil olan imale konusu ele alınmadan önce kısaca tanımının yapılması gerekmektedir. Buna göre imale elif harfinin yâ harfine, fetha hareketinin ise kesra harekeye meylettirilerek okunması anlamına gelmektedir. Kırâat-i ‘aşere içerisinde imale uygulamalarının hangi durumlarda ve ne sıklıkla uygulandığı farklılık arz etmektedir. Bu yönüyle imalenin, kırâat-i ‘aşere içerisindeki bazı kırâatlerde sıkça rastlanan bazılarında az, bazılarında ise hiç uygulanmayan bir usul farklılığı olarak geçtiği görülmektedir. Buradan hareketle çalışmamızın konusunun dil bilimsel analizlerine de yer vermek suretiyle imale usullerinin, kırâat-i ‘aşereye göre Basra kırâatlerinden olan Ebû ‘Amr ile Ya'kûb, Şam kırâatinden olan İbn Âmir kırâatine göre incelenmesi ve uygulanış biçimlerinin Meryem ile İsrâ sûresi özelinde ortaya çıkarılması olduğu ifade edilebilir. Fem-i muhsin bir hocadan öğrenilmesi gereken ve bu yönüyle de uygulama esaslı bir kırâat usulü olan imalenin öğrenilmesinde ve uygulanmasında çeşitli problemlerin yaşandığı görülmektedir. Bu anlamda çalışmamızda bu sorununun bir nebze olsun bertaraf edilmesi açısından kırâat-i ‘aşereye göre Basra ve Şam kırâatlerindeki imale usullerinden bahsedilmek suretiyle imalenin icra edilmesine katkı sağlanması amaçlanmaktadır. Zira imalenin Kur'an kırâatindeki uygulanma sıklığı ve durumu göz önüne alındığında kırâat ilmi açısından önemli olduğu görülmektedir. Her yönüyle detaylı incelenmesi gereken bir konu olması açısından çalışmamızda sadece kırâat-i ‘aşere imamlarından Basra ve Şam'a mensubiyeti olanların kırâatlerindeki imale usullerine yer verilmiştir. Ayrıca çalışmamızda zikredilen bu usullerin Meryem ve İsrâ sûrelerindeki uygulamaları kapsadığı da belirtilebilir. Çalışmamızda izlenen yönleme gelince kırâat ilmine göre imaleyi konu alan eserlerden istifade edilerek literatür taraması yapılmış ve bu minvalde kırâat imamlarının imale usulleri analize tabi tutulmuştur. Bu doğrultuda makalemiz iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk olarak araştırmanın amacı belirtildikten sonra kırâat ilminde imalenin öneminden bahsedilmiş ve imalenin tanımına yer verilmiştir. Ayrıca imalenin gayesi, sebepleri, engelleri, Arap kabileleri içindeki durumuna da değinilerek önemi üzerinde durulmaya çalışılmıştır. Bu alt başlıklarda hem kuranın hem de dil âlimlerin görüşlerine de yer verilmiş ve bu anlamda bir mukayesede de bulunulmuştur. Binaenaleyh imalenin kendi içerisinde imale-i kubrâ ve imale-i suğrâ şeklinde farklı çeşitlerinin olduğundan da bahsedilmiştir. İkinci bölümde ise ele alınan sûrelerde kırâat imamlarının ve râvilerinin ne çeşit imale uygulamasında bulunduğundan da söz edilmiştir. Verilen bu bilgiler ışığında Basra ve Şam kırâat imamlarının iki sûre özelindeki imale uygulamaları tablolarla gösterilmiştir. Kırâat imamlarının remizlerine de yer verilmiş ve bu remizlerle hangi imamın ne şekilde

okuduğu tablolarda gösterilmeye çalışılmıştır. Elde edilen veriler sonuç kısmında paylaşılarak çalışma nihayete erdirilmiştir. Böylece çalışmamızda Kur'an-ı Kerim'de geçen imalelere misaller verilerek bu uygulamaların önemine vurgu yapılmıştır. Bu anlamda makalemizin bilhassa alanda çalışma yapacak olan araştırmacılara kaynak teşkil etmesini ümit etmekteyiz.

Anahtar Kelimeler

Kur'an-ı Kerim ve Kırâat, Kırâat-i 'Aşere, Basra Kırâati, Şam Kırâati, İmâle

Atıf Bilgisi

Atmaca, Şeyda. "Kırâat-i 'Aşereye Göre Basra ve Şam Kırâatlerinde İmâle ve Dil Bilimsel Analizi". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12/2 (Eylül 2025), 650-673. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1684662>

Geliş Tarihi	26.04.2025
Kabul Tarihi	03.07.2025
Yayın Tarihi	15.09.2025
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme *Bu çalışma Prof. Dr. Mustafa Kara danışmanlığında 04.02.2025 tarihinde tamamladığımız Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi başlıklı doktora tezi esas alınarak hazırlanmıştır.
Etik Beyan	Bu çalışma, etik kurul izni gerektirmeyen nitelikte olup kullanılan veriler literatür taraması/yayınlanmış kaynaklar üzerinden elde edilmiştir. Çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.
Yapay Zeka Kullanımı	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zeka tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazar(lar) tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.
Benzerlik Taraması	Yapıldı – Turnitin
Etik Bildirim	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Imāla and Linguistic Analysis of Basra and Damascus Recitations According to al-Qirāʾāt al-ʿAshr*

Şeyda Atmaca

[0000-0001-9152-8967 | satmaca@cu.edu.tr](mailto:satmaca@cu.edu.tr)

Çukurova University, Faculty of Theology, Department of Qurʾan and Qirāʾāt, Adana, Türkiye

ROR ID: [05wxkj555](https://orcid.org/05wxkj555)

Abstract

One of the important sciences within Islamic studies is the Quran and its recitation, as it is distinguished by the numerous issues it addresses. Various works and studies throughout history have attempted to uncover these issues. In this sense, the history of the Muşḥaf, the issues related to tajweed and recitation have been examined and have also been the subject of modern period studies. However, when the issues included in the recitation science are considered, it has been determined that there are also issues that are not sufficiently emphasized. When these issues are prioritised, some rules are hard to understand and apply. It has been understood that the subject of imāla comes first. Due to this special situation, it has been seen that it should be included in modern period recitation science studies and explained in detail. In this sense, imāla, which is included in the recitation science and differs in terms of its application method, will be discussed in our article. Before addressing the issue of imāla, which is included in the methodological recitation disputes, it is necessary to briefly define it. Accordingly, imāla means reading the letter elif by leaning towards the letter ya, and the vowel fetha by leaning towards the vowel kasra. The situations and frequency of imāla applications within the ten qirāʾāt vary. In this respect, it is seen that imāla is frequently encountered in some recitations within the the ten qirāʾāt, rarely in others, and not at all in others as a methodological difference. From this perspective, it can be stated that the subject of our study is to examine the imāla methods according to the recitation of Abu ʿAmr and Yaʿqub from Basra, and Ibn Amir from Damascus by including linguistic analyses and to reveal their application methods, specifically in the Surah Maryam and Surah Isra. It is seen that various problems are experienced in learning and applying imāla, which is a recitation method based on practice and which should be learned from a fam-i muhsin teacher. In this sense, in order to eliminate this problem to some extent, our study aims to contribute to the performance of imāla by mentioning the imāla methods in Basra and Damascus recitations according to the recitation of the Quran. Because, when the frequency and situation of the application of imāla in Quran recitation are taken into consideration, it is seen that it is important in terms of the science of recitation. Since it is a subject that needs to be examined in detail from all aspects, only the imāla methods in the recitations of the imams of the recitation of Ashara who are from Basra and Damascus have been included in our study. It can also be stated that these methods mentioned in our study include the applications in the Surahs Maryam and Isra. As for the method followed in our study, a literature review was conducted by using works on imāla according to the science of recitation and in this context, imāla methods of recitation of imams were analyzed. In this direction, our article consists of two main parts. First, after the purpose of the research was stated, the importance of imāla in the science of recitation was mentioned and the definition of imāla was given. In addition, the purpose, reasons, obstacles and status of imāla among Arab tribes were mentioned and its importance was emphasized. In these subheadings, the views of both Quran and linguists were included and a comparison was made in this sense. Therefore, it was also mentioned that imāla has different types as imāla al-kubra and imāla as-sugra. In the second section, it was also mentioned what kind of imāla was practiced by the recitation imams and narrators in the surahs discussed. In light of this information, the imāla practices of the Basra and Damascus recitation imams in two surahs have been tried to be shown in tables. The symbols of the recitation imams have also been included and with these symbols,

it has been tried to be shown in the tables which imam reads in which way. The obtained data has been shared in the conclusion section and the study has been concluded. Thus, in our study, examples of imâlas in the Quran have been given and the importance of these practices has been emphasized. In this sense, we hope that our article will be a resource especially for researchers who will work in the field.

Keywords

Qur'an and Qirā'āt, al-Qirā'āt al-ʿAshr, The Qirā'ā of Basra, The Qirā'ā of Damascus, Imāla

Citation:

Atmaca, Şeyda. "Imāla and Linguistic Analysis of Basra and Damascus Recitations According to al-Qirā'āt al-ʿAshr". *Journal of Eskişehir Osmangazi University Faculty of Theology* 12/2 (September 2025), 650-673. <https://doi.org/10.51702/esoguifd.1684662>

Date of Submission	04.26.2025
Date of Acceptance	07.03.2025
Date of Publication	09.15.2025
Peer-Review	Double anonymized / Two External
	*This article is extracted from my doctorate dissertation entitled "Imale and Linguistical Analysis in the Context of al-Qirā'āt al-ʿAshr", supervised by Prof. Dr. Mustafa Kara (PhD. Dissertation, Çukurova University, Adana/Türkiye, 2025).
Ethical Statement	This study does not require ethics committee approval, as the data used were obtained from literature review/published sources. It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.
Use of Artificial Intelligence	No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the study was produced by the author(s) in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.
Plagiarism Checks	Yes - Turnitin
Complaints	ethicilahiyat@ogu.edu.tr
Conflicts of Interest	The author has no conflict of interest to declare.
Grant Support	The author acknowledges that she received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Giriş

Arap lehçeleri içerisinde bir telaffuz keyfiyeti olarak yer alan imale, İslamiyet'in ilk yıllarında Kur'an-ı Kerim'in eğitim ve öğretim sürecinde de ön plana çıkmıştır. Zira farklı kabilelerden ve etnik gruptan pek çok insanın Müslüman olduğu göz önünde bulundurulduğunda, insanların bu süreçte eski alışkanlıklarından bir anda kopamayacağı anlaşılabilecek bir durumdur. Süregelen alışkanlıklardan biri de kişilerin bağlı bulundukları dillerde ve lehçelerde ortaya çıkan telaffuz keyfiyetleridir. Nitekim o dönemde Kur'an okumayı yeni öğrenmeye çalışan kişilerde bu telaffuz farklılıkları daha çok gözlemlenmekteydi. Bu anlamda insanların istimal ettiği dillerinden ve lehçelerinden gelen etkileri bir anda yok etmeleri mümkün olmamış ve bu etkiler Kur'an öğrenim sürecinde de varlığını hissettirmiştir.

Allah'ın (cc) izni doğrultusunda Hz. Peygamber (s.a.v) tarafından insanlara kolaylık olması için verilen ahrufu's-seba' ruhsatı bağlamında imale uygulamalarına müsaade edilmiştir.¹ Bu doğrultuda verilen müsaadeler, çeşitli kırâat farklılıklarının oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu kırâat farklılıkları genel olarak usul ve ferş ihtilafları olarak iki kısma ayrılmıştır. Buna göre "iki veya daha fazla kırâat ihtilaflarının her birinin, Kur'an'da geçtiği yerlerde tek bir usule göre okunması"² şeklindeki tanım usul ihtilaflarını, "Kur'an-ı Kerim'in herhangi bir sûresinde belli bir kurala tabi olmaksızın karşılaşılabilecek nakle dayalı kırâat farklılıkları" şeklindeki tanım ise ferş ihtilaflarını ifade etmek için kullanılmıştır.³

Bahse konu olan usul ihtilaflarından biri de imale uygulaması olmuştur. İmalenin genel olarak tanımı yapılacak olursa "elif harfini yâ harfine, fetha harekeyi de kesra harekeye doğru meylettirerek okumak" manasına geldiği ifade edilebilir.⁴ Bu tanım doğrultusunda mütevatır on kırâat imamının farklı şekillerde imale uygulamaları söz konusu olmuştur. Bu uygulamaların bilinmesi Kur'an kırâatlerindeki imale usullerinin anlaşılması ve uygulanması açısından önem arz etmektedir. Buradan hareketle çalışmamızda dil bilimsel analizlerine de yer vermek suretiyle kırâat-i aşere içerisinde yer alan Basra ve Şam kırâatlerindeki imale uygulamalarından bahsedilerek söz konusu uygulamalar Meryem ve İsrâ sûresi özelinde analiz edilecektir. Böylece anlaşılmasında ve uygulanmasında zorluk bulunan imale bahsinin daha kolay ve anlaşılır hale gelmesi hedeflenmektedir.

Çalışmamızda imale konusunu ele alırken bu konuda yazılmış ilk ve hususi eser olan Ebu't-Tayyib İbn Galbûn'un (ö. 389/999) *Kitâbu'l-istikmâl'i* ile ondan sonraki süreçte imale konusunu sistematik ve detaylı bir şekilde işleyen Ebû 'Amr ed-Dânî'nin (ö. 444/1053) *el-Mûdih* adlı

¹ Alemüddin es-Sehâvî, *Cemâli'l-kurrâ' ve kemâli'l-ikrâ'*, nşr. Mervân el-Atıyye – Muhsin Harâbe (Dimaşk-Beyrut: y.y., 1418/1997), 598; Muhsin Demirci, "el-Ahrufü's-Seb'a", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/175-177.

² Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Kırâât ve eseruhâ fi 'ulûmi'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâtü'l-Eseriyye, 1984), 292-293; Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (Mısır: Matbaatu'l-Emiriyye, 1317/1899), 3/542, 548-551; Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayıncılık, 2022), 57.

³ Ebû Şâme, *Şerhu's-Şâtibiyye ibrazü'l-meânî min hurri'l-emânî fi'l-kırâati's-seb'*, thk. Muhammed Seyyid Osman (Beyrut: Dâru'l-Kutubü'l-İlmiyye, 2013), 381; Ömer Başkan, *Anlamı Etkileyen Kırâat Farklılıklarının Tevcihi* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 102.

⁴ Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Kâmil*, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrahim (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997), 3/42.

eserlerinden yararlanılmıştır. Bunun dışında da pek çok meşhur kırâat ve dil âliminin de eserlerine müracaat edilmiştir.⁵ Makalemizde incelemiş olduğumuz imale konusu az da olsa modern dönemdeki farklı çalışmalarda da ele alınmıştır. Bu çalışmalar incelendiğinde makale, tez ve kitap formatında yayımlandıkları anlaşılmaktadır. Ancak biz burada konumuzla doğrudan alakalı olduğunu düşündüğümüz birkaç makale çalışmasıyla mukayesede bulunup geri kalan çalışmalara dipnotta yer vereceğiz.⁶

İmale ile ilgili yayımlanmış birkaç çalışma zikredilecek olduğunda ilk olarak İbrahim Tetik'e ait İlahiyat Tetkikleri Dergisi'nde yayımlanmış olan "Kur'ân Kırâatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları" makalesi örnek verilebilir.⁷ Bu makalede imale konusunun genel tanımına, çeşitlerine, uygulama hatalarına ve feth/fetha ile olan bağlantısına değinilmekte ve söz konusu makalenin özet bir çalışma niteliğinde ve daha çok teorik düzlemde olduğu anlaşılmaktadır. Bizim çalışmamızda ise imale, on kırâate göre Basra ve Şam kırâat imamlarının okuyuş usulleri çerçevesinde ele alınmakta ve bu usuller yer verilen sûreler özelinde tablolar halinde gösterilmektedir.

İmale ile ilgili yazılmış bir diğer çalışma ise Yakup Uzun'a ait Tefsir Araştırmaları Dergisi'nde yayımlanmış olan "Feth ve İmâle (Ebû 'Amr ed-Dânî'nin el-Feth ve'l-İmâle Adlı Eseri Bağlamında)" adlı makalesidir.⁸ Bu makalede ise imale, Dâni'nin eseri özelinde ele alınmış ve imale ile ilgili meselelere kısaca değinilmekle yetinilmiştir. Çalışmamızı bahsedilen araştırmadan ayıran nokta ise imale ve feth usullerinin kırâat-i 'aşereye göre bilhassa Basra ve Şam kırâatleri kapsamında ele alınması ve imale ile ilgili meselelere de hem kırâat ilmi hem de dil bilimsel yönden yaklaşılmasıdır.

İmale konusunu ele almış makale boyutundaki bir diğer çalışma ise Halil Murat Özer'e ait Düzce İlahiyat Dergisi'nde yayımlanmış olan "Kûfe Kırâatleri Bağlamında İmâle Uygulamaları: Tâhâ Sûresi Örneği" isimli çalışmadır.⁹ Burada yazar imalenin genel tanımına yer verdikten

⁵ Ebu't-Tayyib İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, thk. Abdülfettâh Bahîrî İbrâhîm (Kahire: y.y., 1991); Ebû 'Amr Osmân b. Saïd ed-Dânî, *el-Mûdih*, thk. Fargalı Sayyid Arabâvî (Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2010); Sîbeyevhi, *el-Kitâb* (Mısır: Matbaatu'l-Emiriyye, 1317/1899); Mekî bin Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vucûhi'l-kırâat* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (b.y.: Mektebetü İbnü'l-Cezerî, 2012); Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebîr, M. Ahmed Haseballah ve H. Muhammed Şâzelî, Kahire: y.y., ts.

⁶ Abdülfettah İsmail Şelebî, *Fî'd-dirâsati'l-Kur'âniyye ve'l-lügaviyye el-İmâle fi'l-kırâat ve'l-lehecât* (Kahire: Kahire Üniversitesi, Dâru'l-Ulûm Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1983); Radiye b. Arabiye, *es-Savtu'l-Lügaviyye fi'l-Kırâati'l-Kur'âniyye* (Cezayir, Alpha Doc Yayınları, 2015); Yonis İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kırâat İlişkisi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016); Marwah Saleh Abed Al-Hayanî, *el-Avfi'nin Muhtesaru'l-Makale fi'l-Fethi ve'l-İmâle Adlı Eserinin Tanıtımı ve Tahkiki* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i 'Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2018); Hasan Çiftçi, *Kırâat İlminde Feth, Beyne ve İmâle Olgusu ve Ebû 'Amr ed-Dânî'nin el-Mûdih li Mezâhibi'l-Kurrâ fi'l-Feth ve'l-İmâle Adlı Eserinin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Nermin Cinsoy, *Tahir b. Galbûn'un Kırâat İlmindeki Yeri ve et-Tezkire Adlı Eserinin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Abdullah Boz, *Kırâat-i 'Aşera Kâideleri* (İstanbul: Şîfa Yayınevi, 2020); Ömer Türkmen, "Ebu't-Tayyib İbn Galbûn'un Kırâat Tercihlerini Derleme ve Değerlendirme (el-İrşâd Adlı Eseri Bağlamında)", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021); Necdet Çağır, *Kur'ân Belağati ve Fonetik Yönden Kırâatler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2022); Lokman Şan, *Tartışmalı Güncel Tecvid ve Kırâat Meseleleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022).

⁷ İbrahim Tetik, "Kur'ân Kırâatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları", *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/53 (2020), 41-65.

⁸ Yakup Uzun, "Feth ve İmâle (Ebû 'Amr ed-Dânî'nin el-Feth ve'l-İmâle Adlı Eseri Bağlamında)", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2022), 455-482.

⁹ Halil Murat Özer, "Kûfe Kırâatleri Bağlamında İmâle Uygulamaları: Tâhâ Sûresi Örneği", *Düzce İlahiyat Dergisi* 8/1 (2024).

sonra imaleyi sadece Kûfe kırâatleri bağlamında Tâhâ sûresi özelinde ele almıştır. Bizim çalışmamızda ise imale, kırâat-i ‘aşereye göre Basra ve Şam kırâatleri doğrultusunda incelenmiş ve araştırmacılara imale usullerinin farklı kırâatler açısından uygulanış şekilleri gösterilmeye çalışılmıştır.

Zikredilen bilgiler doğrultusunda çalışmamız iki bölümde ele alınacaktır. İlk bölümde kırâat ilminde imale konusuna değinilerek imalenin tanımından, gayesinden, çeşitlerinden, sebeplerinden, engellerinden, Arap lehçelerindeki ve kırâat-i ‘aşeredeki durumundan söz edilecektir. İkinci bölümde ise Basra ve Şam kırâatlerine göre Meryem ve İsrâ sûresindeki imale usullerinden bahsedilerek çalışma nihayete erdirilecektir.

1. Kırâat ilminde İmâle

İmalenin ve imaleyle ilgili meselelerin anlaşılması önem arz etmektedir. Arap lehçelerinde yer alan ve bir telaffuz keyfiyeti olan imale, konuşmada kolaylık sağlayan bir usul olarak kabul edilmektedir. Bu durumun kırâat ilmindeki tezahürü ise tilavet esnasında sesin daha akıcı ve uyum içinde çıkmasının sağlanmasıdır.¹⁰ İmalenin bu öneminden dolayı pek çok zaviyeden ele alınarak açıklanması gerekmektedir. Şimdi imale ile ilgili meseleler hakkında genel bilgi verilecektir.

1.1. İmalenin Tanımı

Kök itibarıyla meyl kelimesinden türeyen imale sözlükte “meylettirmek, yatırmak, bir şeyi bir cihete doğru eğmek” manalarına gelmektedir.¹¹ Dil ve kırâat ilmi ıstılahında ise imale, “elif (l) harfini yâ (y) harfine, fetha harekeyi kesra harekeye yakınlaştırmak” şeklinde tanımlanmıştır.¹²

Kırâat âlimlerinden İbn Mücâhid (ö. 324/936) imalenin muayyen bir tanımına değinmemekle birlikte “imale yâ (y) harfi nedeniyle ortaya çıkmakta ve yâ (y) harfinin yokluğunda ise ortadan kalkmaktadır.” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.¹³

Kırâat ilmi alanında öne çıkan âlimlerden Mekki bin Ebî Talib (ö. 437/1045) de imaleyi “elifi (l), yâ (y) harfine doğru yaklaştırmaktır.” şeklinde tanımlamış ve elifin (l) yâ (y) harfine yaklaşmasının da eliften (l) önce gelen fethanın kesraya meylettirilmesiyle oluşacağını ifade etmiştir.¹⁴ Yine meşhur kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) imaleyi “hareke olarak fethayı kesraya, harf olarak da elifi (l) yâ (y) harfine doğru meylettirme” minvalinde tanımlamıştır.¹⁵

¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr, en-Neşr*, thk. ed-Dabba Ali Muhammed (Mısır: Mustafe'l Bâbi'l-Halebî, 1950), 2/24.

¹¹ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn, myl maddesi* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 4/177; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebîr, M. Ahmed Haseballah ve H. Muhammed Şâzeli (Kahire: y.y., ts.) myl maddesi, 1/638.

¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, thk. ed-Dabba Ali Muhammed (Mısır: Mustafe'l Bâbi'l-Halebî, 1950), 2/24; İbn Cinnî, *Sırru smâatu'l-irâb*, thk. Huseyin Hendâvî, Dâru'l-Kalem, Şam 1985, 1/58; Mişâl-Emîl Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'l-luga ve'l-edeb* (Beyrut: b.y., 1987), 1/223-224; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*, (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 91.

¹³ Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid, *Kitabu's-seb'a fi'l-kırâat*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dârü'l-Ma'ârif, 1979-1980), 144.

¹⁴ Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekki b. Ebû Tâlib, *Kitabu't-tebsıra fi'l-kırâati's-seb'a*, thk. Muhammed en-Nedvi (Bombay: Daru's-Selefiyye, 1982), 370-371.

¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, thk. ed-Dabba Ali Muhammed (Mısır: Mustafe'l Bâbi'l-Halebî, 1950), 2/29-35; Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016), 385.

Kırâât âlimlerinin tanımları doğrultusunda imâlenin en genel şekliyle tilavet esnasında akıcılık ve kolaylık oluşturmak için elif (ل) harfinin yâ (ي) harfine, fetha hareketinin de kesra harekeye meylettirilmesi manasına geldiği söylenebilir.

1.2. İmâlenin Gayesi

İmâlenin uygulanma gayesinden bahsedilecek olursa seslerin benzeşmesini sağlamak ve bazı seslerin birbirine yakınlaşmasını temin etmek olduğu ifade edilebilir. Dil âlimleri bu duruma “قضى، سعى، كتاب، عالم،” kelimelerini örnek göstermiştir. Zira “عالم” kelimesindeki ayn (ع) harfinin fethası lâm (ل) harfinin kesrasına, elif (ل) harfi de yâ (ي) harfine meylettirilerek okunmaktadır. Diğer kelimelerin aslında bulunan elif harfi (ل) de imâleden dolayı yâ (ي) harfine dönüşmüştür.¹⁶ Böylece harfler arasında bir tenâsüb meydana gelmiştir. Yine bu duruma kırâât imamı Ebû ‘Amr’ın (ö. 154/771) râvisi Dûrî’nin Meryem sûresi 48. ayette geçen “عَسَى” kelimesindeki sîn (س) harfini yâ (ي) harfine doğru meylettirerek okuması da zikredilebilir.¹⁷

İmâlenin gayesinin kısaca şu dört kısımdan oluştuğu belirtilebilir:

- Seslerin uyumu ve yakınlaşması:** İmâleden dolayı elif (ل) harfi yâ (ي) harfinin ses yapısına bürünerek incelik ve yumuşaklık kazanmaktadır.
- Bir kelimenin aslına veya farklı bir duruma işaret edilmesi:** Bu durumda imale, kelimenin kökenine veya başka bir şekline dikkat çekmek amacıyla uygulanmaktadır.¹⁸
- Şibh-i imâlenin aslına işaret etme:** Bu duruma göre “الحسنى” kelimesinin sonunda bulunan müenneslik elifinin, yâ (ي) harfinden munkalib olan ve imale ile okunan “الهدى” kelimesine benzemesi örnek gösterilebilir. Zira bu durum, gerçekleşen imâlenin aslını ortaya koymaktadır.¹⁹
- Geçici yâ harfine işaret etme:** İmâlenin gayelerinden birisi de “غزا، تلا” gibi kelimelerin aslında vâv (و) harfinin bulunmasına rağmen mechûl hallerinde ortaya çıkan yâ (ي) harfinden dolayı imale yapıldığının gösterilmesidir. Buna göre asıl halinin “التلاوة، الغزوة” şeklinde olduğu kelimelerde imale yapılmasının sebebi, bu kelimelerdeki vâv (و) harfinin “غزي، ثلي” şeklindeki mechûl hallerinde yâ (ي) harfine dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.²⁰

Verilen bu açıklamalar neticesinden imâlenin gayesinin harfler arası uyumu sağlayarak okuyuşta kolaylık oluşturduğu ifade edilebilir.

¹⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufasssal* (Kahire: Mektebetu'l-Mutnebi, ts.), 9/54; İbn Cinnî, *el-Hasâis*, thk. Muhammed Ali Neccâr (Kahire: Dâru'l-Kutubu'l-Misriyye, 2. Basım, 1952), 2/143; İbn Cinnî, *Sirru sinâatu'l-irâb*, thk. Muhammed Hasen İsmâil ve Ahmed Ruşdî Âmir (Lübnan: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye Beyrut, 2000), 1/64-67.

¹⁷ Hamid b. Abdülfettah Pâluvi, *Zübdetü'l-irfân* (İstanbul: Mizan Yayınevi), 2016.

¹⁸ Mustafa Sadık er-Rifâî, *Târîhu âdabû'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-'Arabî, 1974), 1/116; Abdülfettah İsmâil Şelbî, *İmâle fî'l-kırâât-i ve'l-lehecât-i-'Arabîyye* (Cidde: Dâru'ş-Şurûk, 2. Basım, 1983), 324; İbnü'l-Kâşih, *Kurratu'l-'ayn*, 76.

¹⁹ İbnü'l-Kâşih, *Kurratu'l-'ayn*, thk. İbrâhîm bin Muhammed el-Cermî (Ummân: Dâru İmâd, 2005), 79; Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Kesf, el-Kesf an vâcûhi'l-kırâât-i-seb' ve ilelihâ ve hücecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984), 1/168; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/35; Huseyin Hâmid es-Sâlih, *İbnü'l-Cezerî ve dirâsâtuhu's-savtiyye fî dâvi ilmi'l-lugatu'l-hadis* (Bağdad: Câmiatu Bağdad, Yüksek Lisans Tezi, 1990), 124.

²⁰ İbnü'l-Kâşih, *Kurratu'l-'ayn*, 79; Huseyin Hâmid es-Sâlih, *İbnü'l-Cezerî ve dirâsâtuhu's-savtiyye fî dâvi ilmi'l-lugatu'l-hadis*, 124.

1.3. İmalenin Çeşitleri

Usul farklılıkları içerisinde yer alan imalenin uygulanması açısından çeşitleri bulunmaktadır. Kurrâya göre imale, imale-i kubrâ ve imale-i suğrâ olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Buna göre imale türlerini en sade şekilde aşağıdaki gibi tanımlamak mümkündür:

- a. **İmale-i kubrâ:** İmale-i şedîde olarak da bilinen bu tür imale “elif (ل) harfinin yâ (ي) harfine, fetha harekenin ise kesra harekeye meylettirilmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.²¹ Bu imale türünün, kolay anlaşılması için bir örnek ile açıklanacak olursa “êê” sesine benzer bir ses olduğu ifade edilebilir. Nitekim Âsım kırâatinin Hafs rivayetinde tek yerde geçen Hûd sûresinin 41. ayetindeki kelime “مَجْرِيهَا” bu tür imaleye örnek verilmektedir. Ayrıca imaleden kastın imale-i kubrâ olduğu da anlaşılmaktadır.²²
- b. **İmale-i suğrâ:** Aynı zamanda imale-i mutevassita olarak da bilinen bu imale türünü “feth-i mutevassita ile imale-i şedîde arasında bir okuyuş” şeklinde tanımlamak mümkündür.²³ Bu anlamda imale-i suğrânın fethi daha yakın bir ses olduğu ve aynı zamanda taklîl/beyne/beyne beyne gibi isimlerle de zikredildiği ifade edilebilir. Bu durum Türkçe’den bir örnekle açıklanacak olursa “êêê..anlat bakalım.” cümlesinde geçen -êê- seslerine benzer bir ses olduğu ifade edilebilir. Hamza kırâatinde “يَتَلَمَّى” kelimesi bu şekilde okunmuştur. Bu taksim daha çok meşhur kıraat âlimi İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) tarafından geliştirilmiştir.²⁴

Genel tanımları verilen imale çeşitleri ile ilgili hem kırâat hem de dil âlimleri farklı isimlendirmelerde ve tanımlamalarda bulunmuştur. Bununla ilgili detaylı bilgiye dipnotta yer verilen eserden ulaşılabilir.²⁵

1.4. İmalenin Sebepleri

İmalenin meydana gelmesinde çeşitli sebepler bulunmaktadır. Bu sebepler hem dil bilimcilere hem de kırâat âlimlerine göre farklılık gösterebilmektedir. Bu anlamda imalenin sebeplerinin daha iyi anlaşılması için hem nahiv hem de kırâat ilminden ön plana çıkan âlimlerin görüşlerine yer verilecektir.

Arap dili âlimlerinden İbn Yaîş'e (ö. 643/1245) göre imalenin altı sebebi bulunmaktadır:

- Elif (ل) harfinin kesraya yakın olması: Buna “شَمَال-شِمَال” kelimesi örnek verilebilir.
- Elif (ل) harfinin kesradan önce gelmesi: Buna “عَالِم” kelimesi misal verilebilir.
- Elif (ل) harfinin yâ (ي) harfine dönüşmüş olması: Buna “حَلَى” kelimesi örnek verilebilir.
- Elif (ل) harfinden önce gelen harfin kesralı olması: Buna “عَمَادَا” kelimeleri örnek gösterilebilir.

²¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29-35.

²² Şeyda Atmaca, *Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 52.

²³ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd İstılahları*, 91; Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i 'Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2018), 116.

²⁴ Muhammed Avvâd Hamûdî el-Ânî, *Hulâsatu ilmu't-tecvîd ve sefer kırâatu'l-kurrâu'l-emâcîd ve fevâid ehar* (Bağdad: Mektebetu'n-Nûr, 1938), 50. Detaylı bilgi için bkz. Şeyda Atmaca, *Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi*, 52.

²⁵ Şeyda Atmaca, *Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025), 52.

- Elif (ل) harfinden önce kesralı bir harfin bulunması ve aralarında en fazla bir harfin yer alması: Buna (كَيْل، بِيَاغ) kelimeleri örnek gösterilebilir.
- Elif (ل) harfinin fetha üzere gelmesi ve kesradan sonra bulunması ve aralarında açık bir harfin yer alması. Buna (كُتَاب، حَسَاب) kelimeleri örnek verilebilir.²⁶

Meşhur dil âlimlerinden Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/11344) de İbn Yaîş'in zikrettiği sebeplere ek olarak, imâlenin sekiz sebebinin olduğunu belirtmiş ve dört yeni sebep daha eklemiştir:

- Elif (ل) harfinin, yâ (ي) harfinden munkalib olan elife benzemesi ve yâ (ي) harfine benzer bir şekilde gelmesi ki buna “فَعْلَى” kelimesi örnek verilebilir.
- Elif-i müşebbehenin, munkalib elife benzemesi ki buna “ضَرْبَتُهُ، ضَرْبُهُ” kelimesi örnek verilebilir.
- İsim ve harfler arasında fark bulunması
- Ayrıca kullanımının çok yaygın olduğu “الْحَجَّاج، الْعَجَّاج” şeklindeki kelimeler misal verilebilir.²⁷

Kurrâ ise genel itibariyle imale sebeplerini on kısımda ele almıştır. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

- Harfin yâ (ي) zevâtından olmasıdır ki buna “هَدَى” kelimesi örnek verilebilir.
- Kelimede bulunan elifin, hakîkî veya mecâzî elif-i te'nîs olmasıdır ki buna “إِحْدَى” kelimesi örnek verilebilir.
- Kelimenin yâ (ي) harfi ile yazılmasıdır ki buna “حَسْرَتِي” kelimesi misal verilebilir.
- Elif (ل) harfinin kelimede dördüncü harf olarak bulunmasıdır ki buna “اَشْتَرَى” kelimesi misal verilebilir.
- Bazı durumlarda aynu'l-fiil olan elif (ل) harfinin yâ (ي) harfi ile tebdil olmasıdır ki buna “حَقَّ” kelimesi örnek verilebilir.
- Fasılalarda tenâsüb olması durumu örnek verilebilir.
- Kelimenin “فَعْلَى” vezni üzere gelmesi misal verilebilir.
- İmâlenin kendisinden önce gelen harfin kesrası nedeniyle zorunlu hale gelmesidir ki buna “إِنَاءَ” kelimesi örnek verilebilir.
- Kullanım sıklığının olmasıdır.
- İsim ve harf arasındaki farkın belirgin olmasıdır.²⁸

Hem nahiv hem de kırâat âlimlerinin imale sebeplerine bakıldığında birtakım muhtelif unsurlar bulunsa da benzer hususlar üzerinde ittifak ettikleri anlaşılmaktadır.

1.5. İmâleye Engel Durumlar

İmâlenin oluşmasına engel olan bazı durumlar da bulunmaktadır. Hem dil hem de kırâat âlimlerinin üzerinde ittifak ettikleri bu mânilere değinmek önem arz etmektedir. Birçok imale mânisi bulunmakla²⁹ birlikte en yaygın imale engellerini genel olarak üç kısımda incelemek

²⁶ İbn Yaîş, *Şerhu'l-mufasssal*, 9/55-56.

²⁷ Ebû Hayyân, *İrteşâfü'l-ğ-ğarab min lisâni'l-'Arab*, thk. Receb Osman Muhammed (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998), 1/518.

²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırâati'l-'aşr* (Lübnan: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.), 2/32-33.

²⁹ Detaylı okuma için bkz.: Şeyda Atmaca, *Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi*, 52.

mümkündür. Bunlar sırasıyla şu şekildedir:

- i. İsti'lâ sıfatına sahip harflerdir ki bunlar yedi tanedir. Bu harfleri bir arada “خص ضغط قظ” şeklinde telaffuz etmek mümkündür. Bu harflerin imaleye mâni olması kelimedeki elif harfinden önce veya sonra bulunmasıyla gerçekleşmektedir. Buna “صابر، ناصر” kelimeleri örnek gösterilebilir. Bu harflerde dil yukarı yükseldiğinden elif (ي) harfi yâ (ي) harfi cihetine yaklaşamakta ve iki harf arasında tenâsüb gerçekleşmemektedir. Ancak musta'li harfler, kelimedeki eliften önce tek harf olarak ve meksûr halde gelirse bu durumda imaleye mâni bir durum oluşmamaktadır ki buna “ضباب، قفاف” kelimeleri örnek gösterilebilir.³⁰
- ii. Elif harfinden önce veya sonra gelen meftûh râ (و) harfidir ki buna “راشد، رادف، مقارب،” “مطارد” şeklindeki kelimeleri örnek verilebilir. İmaleye mâni olmasının sebebi ise râ (و) harfinde tekririn bulunması ve bu nedenle râ (و) harfindeki fetha hareketinin iki fethaya cârî kılınmasıdır.³¹
- iii. Zikredilenlerin dışında “كُتَابِيَّة”³² ve “جِسَابِيَّة”³³ kelimelerindeki hâ-u sektelerde de imale oluşmaz. Çünkü kendisinden önceki harfi kesralı okumak gerekeceğinden hâ-u sekteleri de imale etmek icab edecektir.³⁴ Yine “مُوسَى الْكُتَّاب”³⁵ örneğindeki gibi elif-i mumale (imale olunan elif harfi) bir kelimedeki sakın bulunan harften önce geliyorsa, imaleye engel teşkil etmektedir.³⁶

Belirtilen hususların dışında da imalenin uygulanmasına mâni durumlar bulunmakla birlikte en dikkat çeken imale engellerinin zikredilenler olduğu anlaşılmaktadır.

1.6. İmale Engelini Ortadan Kaldıran Durumlar

Bir önceki başlıkta birtakım hususların imalenin oluşmasına mâni olduğundan bahsedilerek zikredilen durumlara çeşitli misaller getirilmiştir. Bu başlıkta ise hem dil hem de kırâat âlimlerine göre imale engellerini ortadan kaldıran durumlardan söz edilecektir. Bu unsurların en genel haliyle aşağıda belirtildiği gibi olduğu ifade edilebilir:

- Buna göre elif (ي) harfinden sonra meksûr bir râ (و) harfinin gelmesi imale engelini durdurmaktadır. Çünkü meksûr râ (و) harfi, imaleye engel olan dilin yükseltilmesi hadisesinin önüne geçmektedir. (وَعَلَىٰ آبْنَارِهِمْ)³⁷ ve (إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ)³⁸ ayetlerinde istilâ harflerinden sâd (ص) ve ğayn (غ) gelmiş olmasına rağmen meksûr râ (و) imale engeline mâni olmuştur.³⁹

³⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdusselâm Muhammed Harun (Beyrut: Dâru'l-Cîl, ts.), 4/433-434; İbn Ebî Meryem, *el-Mûdih fî vucûhi'l-kırâat ve ilelihâ*, thk. Amr Hamdan el-Kebîsî (y.y.: Mektebetü't-tevîyyetu'l-İslâmiyyeh, 2. Basım, 2002), 1/211-214.

³¹ İbn Ebî Meryem, *el-Mûdih*, 1/211-212.

³² el-Hâkka 69/25.

³³ el-Hâkka 69/26.

³⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/66.

³⁵ el-Enâm 6/154.

³⁶ Mustafa Emrûd, *Yenzur el-câmia li'l-ahkâmî rivâyetî Verş ve Kâlân 'anil-İmâm Nâfî* (Cezayir: Dâru el-İmâm Mâlik li'l-Kutub, 2001), 149.

³⁷ el-Bakara 2/7.

³⁸ et-Tevbe 9/40.

³⁹ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 79.

- (دَارُ الْقَرَارِ)⁴⁰ örneğindeki gibi bazı durumlarda meftûh râ (ر) harfi ile birlikte istilâ harfleri meksûr râ harfi (ر) ile gelmesine rağmen imale yapılmıştır. Çünkü meksûr halde bulunan râ (ر) harfinin, meksûr durumdaki iki harf yerine sayıldığı ifade edilmiştir. Tekrîr sıfatına sahip olan meksûr râ (ر) harfinin eliften (ل) sonra gelmesi durumunda da imale gerçekleşmektedir.⁴¹
- İmale mânilerinden sayılan munfasıl halde bulunan harfleri muttasılmış gibi varsayarak da imale yapılmıştır. Nitekim meşhur dil âlimi Sîbeveyhi (ö. 180/796), “عسى” şeklindeki ibarede geçen “إِنْ قَادِرٍ” kelimesinde elif (ل) ile meksûr râ'nın (ر) arasının, munfasıl olmasına rağmen imale yapılırken duyduğunu belirtmiştir. Binaenaleyh Sîbeveyhi “غَارٌ، قَارِبٌ، طَارِدٌ” şeklindeki bu üç kelime olduğu gibi meksûr râ (ر) harfinin gayr-i muterattif olması durumunda istilâ harflerine onu baskın çıkardığını da ifade etmiştir. Kur'ân'da “طَارِدٌ، الْغَارِمِينَ، الْقَارِعَةَ”⁴² şeklinde yer alan kelimelerde kurrâ imale yapmayı uygun bulmamıştır.⁴³
- Meksûr harften sonra gelen sâkin istilâ harfleri de imale engelini ortadan kaldırmaktadır. Zira bazı Araplar, sâkin halde gelen bu harfleri istilâ harflerinden saymamıştır. Bazıları da kesradan elife geçiş daha yakın diye bu haldeki harfleri istilâ harflerinden kabul etmişlerdir. Ayetlerdeki “فَالِقُ الْإِصْبَاحِ”⁴⁴ ve “فِيهَا مَصْبَاحٌ”⁴⁵ şeklindeki ibareler bu duruma örnektir.⁴⁶
- İstilâ harfinin, meksûr harekeli ve eliften (ل) munfasıl bir halde gelmesi de imalenin gerçekleşmesine mâni olan durumu ortadan kaldırmaktadır. “طَلَابٌ” kelimesi bu duruma örnek gösterilebilir. Kur'ân'da bu minvâlde geçen kelimeler “خَفَافًا” ve “مِنْ”⁴⁷ şeklindedir. Arap dili âlimlerine göre de bu durumda imale yapılabilmektedir.⁴⁸

Verilen bilgiler neticesinde imaleye engel olan bazı hususların farklı harf ve hareketlerle bir arada bulunması durumunda imaleye sebebiyet vereceği de görülmüştür.

1.7. İmalenin Arap Kabileleri Arasındaki Durumu

İmalenin tanımı, çeşitleri, sebepleri ve engelleri gibi muhtelif başlıklardan sonra imalenin Arap lehçeleri içerisindeki durumundan da söz edilmelidir. Çünkü devam eden bölümde yer vereceğimiz kırâatlerdeki imalenin uygulanma usulünde, kırâat imamlarının mensubu olduğu kabilenin lehçesi de ön plana çıkmaktadır. Bu nedenle kırâatlerdeki imale uygulamasına geçmeden önce imalenin Arap kabileleri ve dolayısıyla da lehçelerindeki yerinden kısaca bahsedilmesi gerekmektedir.

Arap Yarımadası'nın coğrafî, sosyal ve kültürel şartları göz önüne alındığında kabilelerin adetlerinde ve lehçelerinde birtakım hususlarda farklılaşma olduğu gözlemlenmiştir. Bilhassa

⁴⁰ el-Çâfir 40/39.

⁴¹ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 79.

⁴² et-Târik 86/1; Hûd 11/29; et-Tevbe 9/200; el-Kâria 101/1; er-Râ'd 13/31.

⁴³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/269.

⁴⁴ el-Enâm 6/96.

⁴⁵ en-Nûr 24/35.

⁴⁶ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 79.

⁴⁷ et-Tevbe 9/41; el-Mâide 5/33.

⁴⁸ İbn Hişâm el-Ensârî, *Evzah el-mesâlik ilâ elfiyye İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsî'l-Arabî, 5. Basım, 1966), 4/306.

kabilelerin lehçelerinde meydana gelen bu farklılıklar telaffuz keyfiyetlerini de etkilemiştir. Telaffuzda meydana çıkan farklılıklardan biri de imale olmuştur.

Yarımada'nın çöllerindeki zorlu yaşam koşullarıyla karşı karşıya kalan bedevî Araplarda, bu zorluğa tepki mahiyetinde günlük konuşmalarında akıcı ve kolay bir üslûbun geliştiği anlaşılmıştır. Bu doğrultuda bedevîlerin meramını hızlı, akıcı ve kolayca anlatabilmek için konuşma esnasında dil yapılarının genelde aşağı doğru meylettiği görülmüştür. Bundan dolayı bazı harfleri ve sesleri birbirine yaklaştırarak ve meylettirerek telaffuz etmişlerdir. İmale dediğimiz bu olay Yarımada'nın daha çok doğu ve orta kısmında yaşayan Esed, Temîm, Tağlib, Tay, Abdulkays ve Bekr b. Vâil gibi kabilelerinde izlenmiştir.⁴⁹ Hicâz Bölgesi'nde bulunan Mekke ve civarındaki kabilelerde ise Kureyş lehçesi istimâl edildiğinden zikredilen durumun tam tersi yönde dilin damağa doğru daha kalkık halde bulunduğu feth ile okuma ön plana çıkmıştır.⁵⁰

Kabileler arasındaki bu farklılık İslam'ın ilk yıllarında Kur'an'ı öğrenmeye çalışan Müslümanlar arasında da görülmüş ve zorlanmamaları adına ahru'f's-seba' ruhsatına tâbi olunmuştur. Lehçelerdeki bu telaffuz farklılıkları Hz. Peygamber'in (s.a.v) izin vermiş olduğu ruhsat bağlamında kırâatlere de yansımıştır. Bu anlamda farklı kabilelerden gelen kırâat imamlarının okuyuş usullerinde de mensubu olduğu kabilenin lehçesinden bazı etkiler taşıdığı görülmüştür.

Okuyuş farklılığına konu olan meselelerden birisi de kırâat imamlarının imale uygulamaları olmuştur. Buna göre bedevîlerin sıkça yaşadığı bölgeler olması hasebiyle Basra ve Kûfe merkezli kırâatler olan Ebû 'Amr, Hamza (ö. 156/773), Kisâî (ö. 189/805) ve Halef (ö. 229/844) okuyuşlarında imaleye sıkça rastlanıldığı görülmüştür. Bununla birlikte Mekke ve Medine merkezli Hicâz Bölgesi'nde yaşamış kırâat imamlarından Nâfi (ö. 169/785) kırâatinde ise imalenin az bulunduğu görülmektedir.⁵¹

Bahsedilen bu bilgilerle birlikte bir hususun da altının çizilmesi önem arz etmektedir. Buna göre imale uygulamasının sadece lehçe temelli olmadığı ve bir okuyuş usulünün mütevatir derecede kabul edilebilmesi için başta Hz. Peygamber'den (s.a.v) gelen sahih bir senedin bulunması gerektiği de unutulmamalıdır.⁵²

1.8. Kırâat-i 'Aşere İmamlarında İmale Uygulama Sıklığı

Kırâat-i 'aşere imamlarının çeşitli meselelerde muhtelif usulleri bulunmaktadır. Bunlardan birisi de imale uygulamasıdır. On kırâat imamının imale ile ilgili pek çok usulü bulunmaktadır. Ancak çalışmamızda ele alınan konuya daha fazla yer verilmesi adına burada hangi kırâat imamının imale uygulayıp uygulamadığı hakkında kısaca bilgi verilmekle yetinilecektir.⁵³ Kırâat-i 'aşere imamlarından bazıları çok, bazıları ise az imalede bulunurken bazıları ise hiç imale uygulamamıştır. On kırâat imamı özelinde imale uygulamasında bulunanları üç kısımda incelemek mümkündür:

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/24.

⁵⁰ Hâmid Hilâl, *Lehecâtü'l-Arabiyye*, 144.

⁵¹ İbnü'l-Kâşih, *Kurratü'l-'ayn*, 120.

⁵² Şeyda Atmaca, *Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi*, 59.

⁵³ Detaylı okuma için bkz. Şeyda Atmaca, *Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi*, 66-81.

- i. **Muksîr olanlar:** En fazla imale uygulamasında bulunan kırâat imamlarını tanımlamak için *muksîr* kelimesi kullanılmıştır. Bu grupta bulunan imamlar Nâfî'nin râvisi Verş (ö. 197/812), Ebû 'Amr, Kisâî, Hamza ve Halef'tir.
- ii. **Mukîl olanlar:** Az imale uygulamasında bulunanları ifade etmek için ise *mukîl* kelimesi kullanılmıştır. Bu grupta olan imamlar Nâfî'nin râvisi Kâlûn (ö. 220/835), İbn Âmir (ö. 118/736) ve Âsım'dır (ö. 127/745).
- iii. **Hiç uygulamayanlar:** İmale uygulamasında hiç bulunmayanlar ise İbn Kesîr (ö. 120/738) ve Ebû Ca'fer'dir (ö. 130/747-8).⁵⁴

Verilen bilgiler ışığında Nâfî'nin râvisi Kâlûn'un, İbn Kesîr, İbn Âmir, Âsım, Ebû Ca'fer ve Ya'kûb'un daha çok feth ile okumayı tercih ettikleri anlaşılmaktadır.⁵⁵

2. Basra ve Şam Kırâatleri Bağlamında İmale ve Meryem-İsrâ Sûreleri Örneği

Basra ve Şam kırâatlerinden maksat o bölgelerde yaşamış kırâat imamlarının okuyuş usulleri kastedilmektedir. Buna göre yer vereceğimiz bu başlık altında kırâat-i 'aşere imamlarından Basra ve Şam bölgesine mensubiyeti bulunanlar ifade edilecek ve bu imamların imale ile ilgili uygulamaları üzerinde durulacaktır.

2.1. Basra ve Şam Kırâat İmamları ve İmale Usulleri

Kırâat-i 'aşere imamlarının yaşadıkları ve yerleşip kırâat ilmini öğrettikleri yerler göz önüne alındığında Basra ve Şam bölgesi dikkat çekmektedir. Çünkü bu bölgelerde yaşamış ve ilmini öğretmiş olan on kırâat imamından Ebû 'Amr, Ya'kûb ve İbn Âmir ön plana çıkmaktadır. Şimdi sırasıyla bu üç imamın imale ile ilgili usullerine kısaca değinelim.

2.1.1. Basra Kırâat İmamları ve İmale Usulleri

Kırâat-i 'aşereye göre Basra bölgesinde meşhur olmuş iki kırâat imamı bulunmaktadır ki bunlar Ebû 'Amr ve Ya'kûb'dur. İmale ile ilgili usullerine ise iki ayrı başlıkta yer vermek mümkündür:

a. Ebû 'Amr Kırâatinde İmale:

Ebû 'Amr b. el-Alâ el-Basrî Basra kırâat ehlinden olup Mekke'de doğmuş, Basra'da yetişmiş ve aldığı ilmi yine aynı yerde talebelerine aktarmıştır. Hicrî 154 yılında Kûfe'de vefat etmiş olan Ebû 'Amr'ın, Dûrî (ö. 248/862) ve Sûsî (ö. 261/874) olmak üzere iki râvisi bulunmaktadır.⁵⁶

Basra halkının dilinde telaffuz olarak imale yaygın olarak bulunduğundan o bölgede yetişmiş olan Ebû 'Amr'ın kırâat tercihi de bu yönde olmuştur. Zira kırâat-i 'aşere içinde en çok imale

⁵⁴ Şihâbüddîn ed- Dimyâtî, *İthâf fudalai'l-beşer fi'l-kırâati'l-erbaa'te 'aşer*, thk. Enes Mihrâ (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006), 103; Abdulfettah İsmâîl eş-Şelebi, *fi'd-dirâsâti'l-Kur'âniyye ve'l-lügaviyye* (Cidde: Dâru's-Şürûk, 1983), 152; İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, "Dirâse", 99.

⁵⁵ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Müktebes mine'l-lehecâti'l-'Arabiyye ve'l-Kur'âniyye* (Kahire: Mektebetu'l-Ezheriyye li't-Turas, 1978), 94.

⁵⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-seb'a fi'l-kırâ'ât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru'l-Mâarif, 1980), 80-85, 92-101; Mekki b. Ebu Tâlib, *et-Tebkira*, thk. Muhammed en-Nedvî (Bombay: Dârü's-Selefiyye, 1982), 188-191; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, thk. G. Bergstraesser (Beyrut: Dâru'l- Kutubi'l-İlmiyye, 1982), 1/288-292, 425; Tayyar Altıkulaç, "Ebû Amr b. Alâ", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/94-96.

uygulanmasında bulunan ve bu anlamda muksîr grubunda yer alan imamlardan birisi de Ebû 'Amr'dır. Ebû 'Amr'ın, Kur'ân'ın pek çok ayetinde imale uygulamasında bulunduğu bilinmektedir. Şimdi bu uygulamalara sahip ayet kelimelerini ve bu kelimelerdeki imale usullerine değinelim:

- Ebû 'Amr, kendisinden önce râ (ر) harfi olan ve mushafta yâ (ي) harfi olarak yazılmış bütün elif (ل) harflerini imale ile okumuştur. Buna “إِشْتَرَى، بَشَرَى، أَسْرَى، النَّصَارَى” kelimeleri örnek verilebilir.⁵⁷
- Ebû 'Amr, kendisinden sonra lâmu'l-fiil (üç harfli fiilin son harfi) konumunda meksûr olarak bulunan râ (ر) harfinden önce gelen bütün elif harflerinde imale-i kubrâ uygulamıştır.⁵⁸ Burada râ (ر) harfinin tekrar edip etmemesi veya öncesinde istilâ harfinin gelip gelmemesi herhangi bir fark oluşturmaksızın imale kılınmıştır. “الْقَهَّار، النَّهَّار، الْأَبْزَار، أَنْصَارُهُمْ، بَيَّارُهُمْ، حَقَّار، بَدِيَّار” kelimeleri bu hususa örnek verilebilir.⁵⁹
- Ebû 'Amr, yâ'dan (ي) munkalib eliften (aslı yâ harfi olan elif) önce hemze bulunması durumunda da imale yapmıştır. Buna “رَأَى كُوكِبًا، رَأَى أَيْدِيَهُمْ، فَرَأَهُ حَسَنًا” kelimeleri örnek gösterilebilir.⁶⁰
- Ebû 'Amr kırâatinde imalenin gerçekleştiği kelimelerden biri de cemî' halde gelen “كَافِرِينَ” kelimesinin mensûb ve mecrûr halidir. Bu kelimenin müfred bulunması durumunda ise herhangi bir imale uygulaması yapılmamaktadır. Ayrıca “النَّاس” kelimesinin mecrûr gelmesi durumunda da imale yapılmakta, diğer hallerde imale uygulanmamaktadır.⁶¹
- Ebû 'Amr kırâatinde dikkat çeken diğer bir husus ise içerisinde râ (ر) harfi bulunmayan ve “فَعَلَ، فَعِلَ، فَعَلَّ” vezinlerinde müennes isimlerde gelen bütün eliflerin imale kılınmasıdır. “الْمَوْتَى، السَّلْوَى، الدُّنْيَا، طُوبَى” kelimeleri bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca “الرَّوْيَا، مَرْصَى” örneklerinde olduğu gibi munkalib eliflerden önce râ (ر) harfinin bulunması durumunda da imale gerçekleşmektedir.⁶²

Ebû 'Amr'ın râvilerinden de çeşitli imale usulü rivayetleri bulunmaktadır. Bunlara şu iki husus örnek gösterilebilir:

- Ebû Amr'ın diğer râvisi Sûsî ise zevâtü'r-râ'dan (râ harfinden sonra elif-i maksûranın gelmesi) sonra lafzattullâh gelmesi durumunda vasl halinde hem imale hem de feth ile, vakf halinde ise sadece feth ile kırâatte bulunmuştur. Buna “نَزَى اللَّهَ” kelimesi örnek verilebilir.⁶³ Yine zevâtü'r-râ'dan sonra sakın harf gelmesi durumunda vasl halinde imale ve feth ile, vakf halinde ise sadece feth ile okumuştur.⁶⁴ Buna misal olarak “وَنَزَى

⁵⁷ Beşîr Alî Halîl, “el-imale ve ilelihâ fî kırâati Ebî 'Amr el-Basrî” *Mecelletu'l-Câmiatu'l-Esmeriyye*, (Libya: el-Câmiatu'l-Esmeriyyeti'l-İslâmiyye, 2014), 25.

⁵⁸ Dâni, *el-Feth ve'l-imale*, thk. Ebû Saîd Amr b. Ğarâme el-Amrevî (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2002), 168.

⁵⁹ Yâsîn 36/40; er-Ra'd 13/16; el-Mutaffifîn 83/22; el-Bakara 2/234; Âl-i 'Imrân 3/75.

⁶⁰ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, thk. Abdulfettâh el-Kâdî (Kahire: y.y., 1972), 93.

⁶¹ Dâni, *et-Teyisîr fî'l-kırâati's-seb'*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzûz (Dimaşk: Dâr-ı İbn Kesîr, 2016), 49.

⁶² Abdu's-Sabûr Şâhîn, *Eseru'l-kırâat fî'l-esvâtî ve'n-nahvî'l-Arabî* (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1987), 114.

⁶³ el-Bakara 2/55.

⁶⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzu'l-me'ânî*, thk. İbrâhîm Atve Avvaz (Kahire: Mektebetu Mustafa, 1981), 239; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/77.

”الْأَنسَ” kelimesi gösterilebilir.⁶⁵

- Ebû ‘Amr’ın râvilerinden Dûrî, uygulamış olduğu itbâu imale ile de ön plana çıkmaktadır. Tanım olarak itbâu imale “bir kelimedede üst üste gerçekleştirilen imale” anlamına gelmektedir.⁶⁶ Buna göre Dûrî, Haşr sûresindeki “الْبَارِئُ”, Kehf sûresindeki “فَلَا تُشَارِكُ”, Mâide sûresindeki “فَأَوَّارِي”, Mâide ve A'râf sûrelerindeki “يُؤَارِي” kelimelerinde “فُعَالِي” vezninde gelen “يَتَأَمَّى” kelimesinin tâ (ت) harfi, “فُعَالِي” veznindeki “كُنْسَالِي-أَسَارَى” kelimelerinin sîn (س) harfleri ve “سُكَارَى” kelimesindeki kef (ك) harfinde itbâu imalede bulunmuştur. Dûrî, bu kelimelerin sonlarında yer alan ve aslı itibariyle yâ (ي) olan elif harflerinde imale yapmaktadır ki şayet burada imale yapılmazsa, kelime ortasındaki imale de terkedilmek durumunda kalınacaktır.⁶⁷

b. Ya'kûb kırâatinde imale:

Kırâat-i 'aşere imamlarının dokuzuncusu Ya'kûb b. İshak el-Hadramî (ö. 205/821), Basra'da doğmuş ve yine Basra'da vefat etmiştir. Basra kırâat imamlarının ikincisi olan Ya'kûb, Basra kırâati ile birlikte Mekke ve Medine kırâatleriyle de öne çıkmıştır. Ya'kûb'un Ravh (ö. 233/847-48) ve Ruveys (ö. 238/852) olmak üzere iki râvisi bulunmaktadır.⁶⁸

Ya'kûb'un kırâatinin neredeyse tamamında imaleden ziyade feth bulunmaktadır. Bununla birlikte Ya'kûb'un iki yerde imale-i kubrâ ile okuduğu da bilinmektedir. Ayrıca bu kırâatte râvilerde dahil olmak üzere imale-i suğrâ ile okuyuş yer almamaktadır. Ancak iki râvinin infirâd ederek imale ile okumuş olduğu yerler de bulunmaktadır.⁶⁹ Buna göre hem Ya'kûb'un hem de râvilerinin imale usulüne örnek olarak şunlar zikredilebilir:

- Ya'kûb, İsrâ sûresi 72. ayette yer alan “أَعْمَى” kelimesini ilk geçtiği yerde imale-i kubrâ ile okumuştur. Yine Neml sûresi 43. ayette geçen “كَافِرِينَ” kelimesini de imale-i kubrâ ile okumuştur.
- Ya'kûb'un râvilerinden Ruveys ise “كَافِرِينَ” kelimesini geçtiği her yerde ve lâm-ı ta'rîf ile olsun veya olmasın hep imale-i kubrâ ile okumuştur.
- Ya'kûb'un râvilerinden Ravh ise Yâsîn sûresinin 1. ayetinde “يُسِّنَ” kelimesinde imale-i kubrâ yapmıştır.⁷⁰

2.1.2. Şam Kırâat İmamı ve İmale Usulü

Kırâat-i 'aşere imamlarından biri olan Abdullah b. Âmir ed-Dımaşkî'nin dokuz yaşındayken Şam'a gittiği ve hayatının sonuna kadar Şam'da kaldığı ifade edilmektedir.⁷¹ Kırâat öğrenimi Muğîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'den (ö. 91/711) almıştır. Mahzûmî de kırâatini Hz. Osman'dan almış ve bu anlamda İbn Âmir'in kırâati Mahzûmî yolu ile Hz. Osman'a dayanmaktadır. İbn Âmir,

⁶⁵ el-Hac 22/2.

⁶⁶ Mehmed Rüşdî Aşıkutlu, *Tayyibenin elfâz manası* (İstanbul: b.y., 1977-1978), 147-149.

⁶⁷ Mehmed Rüşdî Aşıkutlu, *Tayyibenin elfâz manası*, 147-149.

⁶⁸ Zehebi, *Ma'rîfetü'l-kurrâi'l-kibâr*, thk. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: İSAM Yayınları, 1995), 1/328-332; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye*, 1/386-389; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/39, 2/211.

⁶⁹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teyşîr fi'l-kırâati'l-aşr*, 241, 439; Muhammed Halil Hasrî, *Nûru'l-kulûb fî kırâati Ya'kûb* (Kahire: Mektebetu's-Sunne, 2004), 13.

⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tahbirü't-Teyşîr fi'l-kırâati'l-aşr*, 241, 439; Muhammed Halil Hasrî, *Nûru'l-kulûb fî kırâati Ya'kûb*, 13.

⁷¹ Dâni, *et-Teyşîr*, nşr. O. Pretzl, (İstanbul: bs., 1930), 6; Muhammed b. Ahmed ez-Zehebi, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaûf v.dğr. (Beyrut 1401-1405/1981-85), 5/293.

10 Muharrem 118'de Dimaşk'ta vefat etmiştir. İbn Âmir'in Hişâm (ö. 245/859) ve İbn Zekvân (ö. 242/857) olmak üzere iki râvisi bulunmaktadır.⁷² İbn Âmir kırâatinde imale uygulamasının az olmasından dolayı bu kırâat mukılden kabul edilmektedir. İbn Âmir kırâatinde imale-i suğra bulunmamaktadır; ancak imale-i kubrâ yapılan yerler vardır. Râvilerin ittifakla imale-i kubrâ ile okuduğu yerler “الر” ve “كَيْلَعَصَّ” ayetleridir. Buna göre “الر” kelimesinin râ (ر) harfinde, “كَيْلَعَصَّ” kelimesinin ise yâ (ي) harfinde imale-i kubrâ yapılmıştır.⁷³ İbn Âmir'in râvilerinin birbirinden farklı okuyuşları da bulunmaktadır. Bunlara kısaca örnek verilecek olunursa İbn Âmir'in râvilerinden Hişâm “مشارب” ve “عَابِدِي”⁷⁴ kelimelerinde imale-i kubrâ yapmıştır.⁷⁵ Diğer râvisi İbn Zekvân ise “شَاءَ، جَاءَ” gibi kelimelerin geçtiği her yerde imale ile okumuştur. İbn Zekvân'ın, hulf (hem imale hem feth) ile okuduğu yerler de olmuştur. Buna “جَمَارَكْ، جَمَارَكْ”⁷⁶ kelimeleri örnek verilebilir.⁷⁷

Zikredilen bilgiler doğrultusunda Basra ve Şam bölgesinde kırâatleriyle meşhur olmuş bu üç kırâat-i ‘aşere imamının imale ile ilgili usullerinin de birbirinden farklılık arz ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim her ikisi de Basra bölgesi kırâat imamlarından olmasına rağmen Ebû ‘Amr ve Ya’kûb’un kırâatinde imale uygulamaları farklılık göstermektedir. Örneğin Ebû ‘Amr kırâatinde imaleye fazla yer verilirken, Ya’kûb kırâatinde bu oranın çok daha düşük olduğu görülmektedir. Hâkezâ Şam bölgesi imamı İbn Âmir kırâatinde de imalenin muksîr grubundaki kırâat imamlarına kıyasla daha az olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Meryem ve İsrâ Sûresi Özelinde Basra ve Şam Kırâatlerindeki İmale Uygulamaları

Bu başlık altında Basra ve Şam kırâatlerinde geçen imale-i kubrâ ve imale-i suğrâ uygulamaları gösterilecektir. Buna göre bazı durumlarda aynı kelimede fakat farklı harfler üzerinde imale uygulandığından ilgili harflere renkli bir şekilde işarette bulunulacaktır. Ayrıca sûrede imalenin bulunduğu kelimeler tablo içerisine yazılarak hangi ayette geçtiği ve hangi imamlar tarafından okunduğu da gösterilmeye çalışılacaktır. Tablolarda imalenin uygulandığı kelimenin türü hakkında da bilgi verilecektir. İmamların isimlerinden ziyade onları temsilen rumuzları kullanılacaktır. Bu doğrultuda Ebû ‘Amr için (ح) harfi, râvileri Dûrî için (ط) harfi ve Sûsî için (ي) harfi kullanılacaktır. Ya’kûb için (ب) harfi, râvileri Ravh için (ه) harfi ve Ruveys için (س) harfi istimâl olunacaktır. Son olarak İbn Âmir için (ك) harfi, râvileri Hişâm için (ل) harfi ve İbn Zekvân için ise (م) harfi kullanılacaktır.⁷⁸

⁷² Tayyar Altıkulaç, “İbn Âmir”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/308-310.

⁷³ Mekki b. Ebû Tâlib, *et-Tebsıra*, 393; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/71.

⁷⁴ el-Ahzâb 33/53; Yâsîn 36/73; el-Kâfirîn 109/3.

⁷⁵ Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed İbnü'l-Cezerî, *Tahbiru't-Teysir fi'l-kirâati'l-ʿaşr*, thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudât (Amman: Dâru'l- Furkan, 1421/2000), 244.

⁷⁶ el-Bakara 2/256; el-Cuma 62/5; Âl-i İmrân 3/35.

⁷⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbu's-Seb'a fi'l-kirâ'ât*, 260; İbnü'l-Kâşih, *Kurratu'l-ʿayn*, muhakkikin girişi, 99; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/57.

⁷⁸ Hamid b. Abdülfettah Pâluvî, *Zubdetü'l-irfân* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2016), 5; Molla Mehmed Emîn Efendi b. Abdullâh, *Umdetu'l-Hullan fi izâhi Zübdetü'l-irfân* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2018), 11.

Tablo 1

Basra ve Şam Kırâatlerine Göre Meryem Sûresinde Bulunan İmale-i Kubrâ ve İmale-i Suğrâ Örnekleri

Meryem Sûresi			
Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulayan Kırâat İmamları	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
1	هَٰٓأَيُّهَا	ح، ك، ل، م	Hurûfu mukatta'
7	يَا يَحْيَىٰ	ح (hulf ile)	İsim
8	أَنَّىٰ	ط	İsim
11	الْمُخْرَابِ	م	İsim
12	يَا يَحْيَىٰ	ح (hulf ile)	İsim
20	أَنَّىٰ	ط (hulf ile)	İsim
21	لِّلنَّاسِ	ط	İsim
43	جَاغِبِي	ل، م	Fiil
48	عَسَىٰ	ط	İsim
51	مُوسَىٰ	ح (hulf ile)	İsim
83	الْكَافِرِينَ	ح، يس، م	İsim

Tablo 2

Basra ve Şam Kırâatlerine Göre İsrâ Sûresinde Bulunan İmale-i Kubrâ ve İmale-i Suğrâ Örnekleri⁷⁹

İsrâ Sûresi			
Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulayan Kırâat İmamları	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
1	أَسْرَىٰ	ح، م	Fiil

⁷⁹ Ebu't-Tayyib İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, thk. Abdülfettâh Bahîrî İbrâhîm (Kahire: y.y., 1991); Ebû 'Amr Osmân b. Saîd ed-Dânî, *el-Mûdih*, thk. Fargali Sayyid Arabâvî (Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2010); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*; Ahmed İsâ el-Ma'saravî, *Mushafu't-Tecvîd ve behâmişehu fî'l-kırâati*-'aşr (Dimaşk: Matbaatu's-Suryâ, 2008).

2	مُوسَى	ح (hulf ile)	İsim
5	جَاءَ	ل، م (hulf ile)	Fiil
5	أُولَئِهِنَّ	ح (hulf ile)	İsim
5	الَّذِينَ	ح، م	İsim
8	لِلْكَافِرِينَ	ح، يس، م	İsim
8	عَسَى	ط (hulf ile)	İsim
12	النَّهَارِ	ح، م	İsim
13	يَلْقَاهُ	م	Fiil
15	أُخْرَى	ح، م	İsim
26	الْقُرْبَى	ح (hulf ile)	İsim
39	الْحِكْمَةِ	ح (hulf ile)	İsim
46	أَذْبَارِهِمْ	ح، م	İsim
47	نَجْوَى	ح (hulf ile)	Fiil
51	مَثَى	ط (hulf ile)	İsim
51	عَسَى	ط (hulf ile)	İsim
60	بِالنَّاسِ	ط (hulf ile)	İsim
60	الرُّءْيَا	ح (hulf ile)	İsim
69	أُخْرَى	ح، م	İsim
72	أَعْلَى	ح، يع	İsim
79	عَسَى	ط (hulf ile)	İsim
81,104	جَاءَ	ل، م	Fiil
83	وَنَّا	ي	Fiil
90	لِلنَّاسِ	ط	İsim

94	جَاءَهُمْ	ل، م	Fiil
101	مُوسَى	ح (hulf ile)	İsim
101	جَاءَهُمْ	ل، م	Fiil
110	الْحُسَيْنَى	ح (hulf ile)	İsim

Meryem ve İsrâ sûresi özelinde tablolarda gösterilen imale-i kubrâ ve imale-i suğrâ örnekleri Basra ve Şam kırâat imamaları ve râvilerine göre oluşturulmuştur. Buna göre bazı kelimelerin tekrarı ile birlikte hem isim hem de fiillerde imale uygulandığı görülmüştür. Ancak imalelerin isim olan kelimelerde daha yaygın icra edildiği de tespit edilmiştir. Ayrıca bu iki sûre özelinde Basra ve Şam kırâatlerinde imalenin benzer kelimelerde uygulandığı görülmekle birlikte muhtelif kelimelerde infirâd eden imam ve râvilerin de olduğu anlaşılmıştır. Bunların dışında bazı kelimelerde imale-i suğrâ ile birlikte feth ile de okuyarak hulf uygulayan imam ve râvilerde değinilmiştir. Zikredilen sûrelerdeki bazı kelimelerde Ebû 'Amr ve râvisi Dûr'nin sıkça imale-i suğrâ/taklîl uygulamasında bulunduğu da görülmüştür.

Sonuç

Araştırma makalemizde verilen bilgiler neticesinde şu sonuçlara ve bulgulara ulaşılmıştır:

İslam'ın ilk yıllarında Kur'an'ın öğretiminin kolaylaştırılması için verilen ahrufu's-seba' ruhsatı bağlamında kırâat farklılıkları oluşmuştur. Kırâatlerdeki bu farklılık, imamaların birtakım hususlardaki usullerinde meydana gelen ihtilaflar olarak bilindiği ve bu ihtilafların kırâat ilminde usul ve ferş ihtilafları olarak adlandırıldığı görülmüştür. Buradan hareketle imalenin, usul farklılıkları içerisinde yer aldığı anlaşılmıştır. İmalenin hem dil hem de kırâat âlimlerince farklı tanımları yapıldığı da ortaya konulmuştur. Ancak pek çoğunun tanımında ittifak olduğu ve imaleyi “elif harfini yâ harfine, fetha harekenin kesra harekeye meylettirilmesi” şeklinde ifade ettikleri kanaatine varılmıştır. İmalenin, imale-i kubrâ ve imale-i suğrâ şeklinde iki farklı çeşidinin olduğundan bahsedilmiştir. Verilen bazı bilgiler neticesinde imaleden kastın imale-i kubrâ olduğu ve imale-i suğrânın ise fetha daha yakın okuma anlamındaki taklîl/beyne/beyne beyne olduğu anlaşılmıştır. İmalenin oluşum sebepleri için hem dil hem kırâat âlimleri farklı unsurlardan söz etmiştir. Ancak genel olarak elif harfinin yâ harfinden munkalib olması, elif harfinin kesra harekeden önce veya sonra bulunması, elif harfinin meftuh olup sonrasında meksur bir harfin gelmesi şeklindeki çeşitli bahislerin imaleye sebebiyet vereceği konusunda ittifak içinde oldukları tespit edilmiştir.

İmaleye engel olan birçok hususun da olduğu görülmüştür. Bu anlamda hem kırâat hem de dil âlimlerine göre istilâ sıfatına sahip harflerin gelmesi, elif harfinden önce veya sonra gelen meftuh râ (ر) harfinin bulunması gibi durumların imaleye engel olan unsurlar olarak kabul edildiği anlaşılmıştır. İmale engellerini ortadan kaldıran meselelere de yer verilmiştir. Bu kısımda normalde imaleye engel olan istilâ sıfatlı harflerin bazı özel durumlarda imale engelini ortadan kaldırarak imale oluşmasına sebebiyet verdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Arap kabilelerinde görülen ve farklı lehçelerde bulunan imale ile ilgili çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Ancak imalenin daha çok bedevî hayata sahip Araplarda telaffuzda kolaylık ve akıcılık sağlaması için istimâl olduğu görülmüştür. Bu anlamda Arap Yarımadası'nın Necd çöllerinde yaşayan Temîm, Kays, Esed gibi kabilelerde imaleye daha sık rastlandığı kanaati hasıl olmuştur. Çeşitli Arap kabilelerine mensubiyeti olduğu bilinen kırâat-i 'aşere imamları arasında lehçesel farklılıklar görülmüş ve bu farklılıkların iştigal oldukları kırâatlere de yansıdığı tespit edilmiştir. Bu anlamda genelde Mekke ve Medine civarında yaşamış olan Nâfi gibi kırâat imamlarının okuyuşlarında imale-i kubrânın az, Kûfe civarında yetişmiş olan Kisâî, Hamza ve Halef gibi imamların okuyuşlarında ise daha sık uygulandığı kanaatine varılmıştır. Bunların dışında İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer gibi imamlarda ise imale uygulamasına hiç rastlanmamıştır. Bu anlamda kırâat imamlarının kırâat ve telaffuz keyfiyetindeki ihtiyaçlarında mensubiyeti bulunduğu kabilelerinin de etkisinin olduğu anlaşılmıştır. Binaenaleyh imaleyi sık uygulayan imamlar muksîr, az uygulayanlar ise mukîl grubunda değerlendirilerek kırâat imamları arasındaki imale ile ilgili usul farklılığı, zikredilen kavramlar çerçevesinde bir kez daha teyit edilmiştir. Buradan hareketle çalışmamızın konusunu oluşturan Basra ve Şam kırâat imamlarına göre imalenin uygulanma sıklığı göz önüne alındığında Ebû 'Amr kırâatinde imalenin çok, Ya'kûb ve İbn Âmir kırâatlerinde ise imalenin daha az geçtiği de tespit edilen sonuçlar arasında yer almaktadır.

İncelenen Meryem ve İsrâ sûrelerindeki imalenin, bazı kelimelerin tekrarı ile birlikte hem isim hem de fiil formatında geldiği görülmüştür. Ancak imalelerin isim olan kelimelerde daha yaygın icra edildiği de tespit edilmiştir. Ayrıca bu iki sûre özelinde Basra ve Şam kırâatlerinde imalenin benzer kelimelerde uygulandığı görülmekle birlikte muhtelif kelimelerde infirâd eden imam ve râvilerin olduğu da anlaşılmıştır. Bunların dışında bazı kelimelerde imale-i suğrâ, bazılarında ise imale-i kubrâ ile birlikte feth ile de okuyarak hulf uygulayan imam ve râvilerin de olduğu görülmüştür. Zikredilen sûrelerdeki bazı kelimelerde Ebû 'Amr ve râvisi Dûrî'nin sıkça imale-i suğrâ/taklîl/beyne uygulamasında bulunduğu da ortaya konulmuştur.

Netice itibarı ile Basra ve Şam kırâatlerindeki bazı usullerde birtakım farklılıklar bulunsa da bu kırâatlerde imalenin farklı çeşitlerinin uygulandığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte Basra ve Şam kırâat imamlarından Ebû 'Amr'ın, Ya'kûb ve İbn Âmir'e kıyasla daha fazla imale uygulamasında bulunduğu da görülmüştür. Ancak kırâat-i 'aşere imamları genelinde bir mukayeseye gidildiğinde Kûfe kırâat imamlarının, Basra ve Şam imamlarından Ebû 'Amr dışındakilere göre imale konusunda muksîr olduğu da tekrardan teyit edilmiştir. Son olarak araştırmamızın dışında önemli bir kırâat usulü olan imaleyle ilgili meselelerin hem dil hem de kırâat yönünden mukayeseli bir şekilde çalışılmasının alana katkı sağlayacağı tavsiyesinde bulunarak çalışmamızı nihayete erdirmiş bulunmaktayız.

Kaynakça | References

- Altıkulaç, Tayyar. “Ebû Amr b. Alâ”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1994, 10/94-96.
- Altıkulaç, Tayyar. “İbn Âmir”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 1999, 19/308-310.
- Aşikkutlu, Mehmed Rüşdî. *Tayyibenin elfâz manası*. İstanbul: y.y., 1977-1978.
- Atmaca, Şeyda, *Kırâat-i 'Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2025.
- Başkan, Ömer. *Anlamı Etkileyen Kırâat Farklılıklarının Tevcihi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayıncılık, 2022.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *et-Teysîr*. nşr. O. Pretzl. İstanbul: y.y., 1930.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *el-Feth ve'l-imale*, thk. Ebû Saîd Amr b. Çarâme el-Amrevî. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *el-Mûdih*. thk. Fargali Sayyid Arabâvî. Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2010.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *et-Teysîr fi'l-kırâati's-seb' fi'l-kırâati's-seb'*. thk. Ferîd Muhammed b. Azzûz. Dimaşk: Dâr-u İbn Kesîr, 2016.
- Demirci, Muhsin. “el-Ahrufü's-Seb'a”. *DîA*. 2/175-177. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *İrtişâfî'd-darab min lisâni'l-'Arab*. thk. Receb Osman Muhammed. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1998.
- Ebû Şâme, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddin el-Makdisî. *Şerhu's-Şâtibiyye ibrazü'l-meânî min hurzi'l-emânî fi'l-kırâati's-seb'*. thk. Muhammed Seyyid Osman. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013.
- Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberra el-Ezdî es-Sümâlî. *el-Kâmil*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997.
- ed-Dimyâtî, Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilganî el-Bennâ. *İthâf fudalai'l-beşer fi'l-kırâati'l-erba'a'te 'aşer*. thk. Enes Mihrâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2006.
- el-Ânî, Muhammed Avvâd Hamûdî. *Hulâsatu ilmu't-tecvîd ve sefer kırâatu'l-kurrâu'l-emâcîd ve fevâid ehar*. Bağdad: Mektebetu'n-Nûr, 1938.
- el-Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitâbu'l-ayn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Emrûd, Mustafa. *Yenzur el-câmia li'l-ahkâmi rivâyeti Verş ve Kâlûn 'ani'l-İmâm Nâfi*. Cezayir: Dâru el-İmâm Mâlik li'l-Kutub, 2001.
- Ensârî, İbn Hişâm. *Evzah el-mesâlik ilâ elfiyye İbn Mâlik*. thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1966.
- er-Rifâî, Mustafa Sadık. *Târîhu âdabü'l-'Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-Arabî, 1974.
- eş-Şelebi, Abdulfettah İsmâîl. *fi'd-dirâsati'l-Kur'âniyye ve'l-lügaviyye*. Cidde: Dâru's-Şürûk, 1983.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kırâat-i 'Aşere*. Ankara: TDV Yayınları, 2. Basım, 2018.
- Halîl, Beşîr Alî. “el-imale ve ilelihâ fi kırâati Ebî 'Amr el-Basrî”. *Mecelletu'l-Câmiatu'l-Esmeriyye*. Libya: el-Câmiatu'l-Esmeriyyeti'l-İslâmiyye, 2014.
- Hasrî, Muhammed Halil. *Nûru'l-kulûb fi kırâati Ya'kûb*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 2004.
- Hilal, Abdülgaffâr Hamid. *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye neş'eten tatavvuran*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1414/1993.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali Neccâr. Kahire: Dâru'l-Kutubu'l-Mısıriyye, 2. Basım, 1952.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *Sirru sînâtu'l-irâb*. thk. Huseyin Hendâvî. Şam: Dâru'l-Kalem, 1985.

- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *Sirru sinâatu'l-irâb*. thk. Muhammed Hasen İsmâîl ve Ahmed Ruşdî Âmir. Lübnan: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye Beyrut, 2000.
- İbn Ebî Meryem, *el-Mûdih fi vucûhi'l-kirâat ve ilelihâ*. thk. Amr Hamdan el-Kebîsî. b.y.: Mektebetü't-teviiyyetu'l-İslâmiyyeh, 2. Basım, 2002.
- İbn Galbûn, Ebu't-Tayyib. *Kitâbu'l-istikmâl*. thk. Abdülfettâh Bahîrî İbrâhîm, Kahire: y.y., 1991.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Mükerrrem. *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullah Ali Kebîr, M. Ahmed Haseballah ve H. Muhammed Şâzelî, Kahire: y.y., ts.
- İbn Mücâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mücâhid et-Temîmî. *Kitâbü's-seb'a fi'l-kirâ'ât*, thk. Şevki Dayf. Mısır: Dâru'l-Mâarif, 1980.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fi'l-kirâati'l-aşr*. Lübnan: Dâru'l-Kutubu'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr*. thk. ed-Dabba Ali Muhammed. Mısır: Mustafe'l Bâbi'l-Halebî, 1950.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Gâyetü'n-nihâye*. thk. G. Bergstraesser. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1982.
- İbnü'l-Cezerî, Ebu'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Tahbîrü't-Teysîr fi'l-kirâati'l-aşr*. thk. Ahmed Muhammed Muflih el-Kudât. Amman: Dârü'l-Furkan, 1421/2000, 244.
- İbnü'l-Kâsîh, Ali b. Osman. *Kurratu'l-ayn*. thk. İbrâhîm Muhammed el-Cermî. Amman: Dâru Ammar, 2005.
- İbn Yaîş, Ebû'l-Bekâ Muvaffakuddîn. *Şerhu'l-mufasssal*. Kahire: Mektebetu'l-Mutnebî, ts.
- Ma'saravî, Ahmed İsâ. *Mushafu't-Tecvîd ve behâmişehu fi'l-kirâati'l-aşr*. Dimaşk: Matbaatu's-Suryâ, 2008.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Kitabü't-tebsira fi'l-kirâati's-seb'a*. thk. Muhammed en-Nedvi. Bombay: Darü's-Selefiyye, 1982.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf an vucûhi'l-kirâati's-seb' ve ilelihâ ve hücecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.
- Mehmed Emîn Efendi, Molla b. Abdullâh. *Umdetü'l-Hullân fi izâhi Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2018.
- Meryem, İbn Ebî. *el-Mûdih fi vucûhi'l-kirâat ve ilelihâ*. thk. Amr Hamdan el-Kebîsî. b.y.: Mektebetü't-teviiyyetu'l-İslâmiyyeh, 2. Basım, 2002.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Müktebes mine'l-lehecâti'l-Arabiyye ve'l-Kur'âniyye*. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye li't-Türaş, 1978.
- Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Kirâat ve eseruhâ fi 'ulûmi'l-Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Eseriyye, 1984.
- Pâluvî, Hamid b. Abdülfettah. *Zübdetü'l-irfân*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2016.
- Sâlih, Huseyin Hâmid. *İbnü'l-Cezerî ve dirâsâtuhu's-savtiyye fi dâvi ilmi'l-lugatu'l-hadîs*. Bağdad: Câmîatu Bağdad, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- Sehâvî, Alemüddîn. *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*. nşr. Mervân el-Atiyye – Muhsin Harâbe. Dimaşk-Beyrut: y.y., 1418/1997.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. thk. Abdusselâm Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Cil, ts.
- Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. Mısır: Matbaatu'l-Emiriyye, 1317/1899.
- Şâhîn, Abdu's-Sabûr. *Eseru'l-kirâat fi'l-esvâti ve'n-nahvî'l-Arabî*. Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1987.
- Şelbî, Abdulfettah İsmâîl. *İmâle fi'l-kirâat-i ve'l-lehecâti'l-Arabiyye*. Cidde: Dâru's-Şurûk, 2. Basım, 1983.
- Temel, Nihat. *Kirâat ve Tecvîd İstilahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Ya'kûb. Mîşâl-Emîl Bedî'. *el-Mu'cemü'l-mufasssal fi'l-luğâ ve'l-edeb*. Beyrut: y.y., 1987.

Yüksel, Ali Osman. *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut 1401-1405/1981-85.

Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Ma'rifetü'l-kurrâi'l-kibâr*. thk. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: İSAM Yayınları, 1995.